

28. Руденко Г.Б. Політика якості в Україні// Всеукраїнська екологічна конференція "Україна – рік після 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів охорони навколишнього природного середовища "Довкілля для Європи"" (26-27 травня 2004 р., м. Київ)// 36. наук. праць. – К.: Державний екологічний ін-т, 2004. – С. 22-32.
29. Семиноженко В. Инновационная политика для Украины// День. – 2004, № 24. – С. 4.
30. Синякевич І.М. Інструменти екополітики: теорія і практика. – Львів: ЗУКЦ, 2003. – 188 с.
31. Тимирязев К.А. Солнце, жизнь и хлорофилл/ Избр. соч. в 4-х томах. – М.: ОГИЗ-сельхозгиз. – 1948, т. 1. – 695 с.
32. Цветов В. Япония: Свет и тени научно-технической революции// Лес за деревьями: США, Япония, ФРГ. – М.: Знания, 1991. – С. 9-92.
33. Шаповал М.І. Менеджмент якості. – К.: Знання КОО, 2003. – 475 с.
34. Шилов И.А. Биосфера, уровни организации жизни и проблемы экологии// Экология, 1981, № 1. – С. 5-11.
35. Харингтон Д. Управление качеством в американских корпорациях/ Пер. с. англ. – М.: Экономика, 1990. – 273 с.
36. Winter G. European environmental law: A comparative perspective. – Dartmouth, 1996. – 443 p.

УДК 332

Доц. В.П. Оліферчук, канд. біол. наук – НЛТУ України

## СВІТОГЛЯДНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Сучасні екологічні проблеми природокористування тісно пов'язані з духовним відродженням особистості. Мораль сучасного суспільства будується на трьох основних концепціях, які відображають сформований десятиліттями загарбницький деструктивний світогляд. Деякі наслідки деградації неможливо ні зупинити, ні відновити. Але є змога покращити стан довкілля, змінивши ставлення до проблеми і сформувавши високі моральні принципи у поведінці з навколишнім творінням.

**Ключові слова:** духовне переродження особистості, абсолютна істина, мораль.

*Doc. V.P. Oliferchuk – NUFWT of Ukraine*

### Basic aspects of forming of ecological thought

Modern ecological problems of natural use are closely connected with the spiritual revival of personality. The moral of modern society is built on three basic conceptions which represent the aggressive destructive world view formed by decades. Some consequences of degradation it is impossible not to stop not to pick up thread. But there is possibility to improve the state of environment, changing attitude towards a problem and forming high moral principles in circulation with creation surrounding us.

**Keywords:** spiritual regeneration of personality, absolute truth, moral.

Останнім часом виникає багато питань у сфері пізнання людини, її буття, пристосування до умов життя в навколишньому середовищі. Середовище – це не тільки фізичні процеси, тому стримати його деградацію тільки технічними засобами неможливо. Людство багаторазово створювало технічні екологічні проекти. Вони виявилися корисними, але малоефективними. Ми можемо детально вивчити причини і механізми забруднення планети, однак цього недостатньо, щоб запобігти екологічній кризі. Адже основні причини кризи таяться в людині. Це від неї значною мірою залежить подальша доля нашої планети.

Однією з причин деградації середовища була побудова суспільства на ідеях суспільного дарвінізму, на широко прийнятій ідеї боротьби, домінуван-

ні сильнішого. Вкоренилося переконання, що суперництво, змагання є єдиною рушійною силою розвитку людства. Увійшло воно до всіх ділянок життя. Норми кооперації, компетенції, рівноваги були знищені. На засадах суперництва і змагання збудовано нашу цивілізацію. Ці площини матеріалізму і натуралізму виказали однобічність світу – матерію. Тому важко вимагати, щоб розвивались інші цінності, крім споживання.

На сьогоднішньому етапі розвитку цивілізації для суспільства постало питання вибору: або духовне переродження особистості, або повільна деградація і катастрофа у всіх сферах життя людини, в тому числі екологічна катастрофа. Як виховати в людині толерантність, терпимість, поміркованість у діях та вчинках? Як сформувати в ній любов до навколишнього світу, бережливе ставлення до Землі?

Найперше, необхідно прийняти загальнолюдські ідеали: етичні норми, в основі яких лежить принцип любові до Творця і Його творіння, формувати в людині християнський світогляд, і як наслідок – екологічне мислення.

Більшість людей та інституцій приділяють багато часу захисту навколишнього середовища, і мріють бачити втіленими та реалізованими свої ідеї. Але часто ми хочемо бачити зміни навколо себе, не змінюючись самі. Ми не хочемо змінювати стереотипи свого мислення і стиль життя. Шукаємо більше для себе і менше для інших. Чому нам так важко перемогти егоїзм, здійснити переміни у собі, котрі б позитивно впливали на довкілля? Ми просякнуті матеріалістичною ідеологією та мораллю. Вона культивувалась в нашій державі десятиліттями. Божественне начало в науці та освіті не визнавалось і донині не визнається. Наукові погляди, які базуються на Біблійному відкритті, піддаються критиці. Насправді ж розквіт науки почався тільки тоді, коли в Європі вкоренився біблійний погляд на Створення світу і посилився вплив Реформації. Передумови, які зумовили науковий підхід до вивчення світу, наприклад те, що створений світ реальний, послідовний, пізнаваний і доступний у вивченні, побудовані на Біблії. Розглянемо, як основні світоглядні системи впливають на впровадження в життя змін у природокористуванні або на руйнування людьми середовища свого існування.

Тривалі роки наша мораль будувалась на трьох основних концепціях.

Перша з них – це усвідомлення того, що абсолютної істини не існує, а моральні принципи у кожного свої, скільки людей стільки думок. Для когось знищення лісу – це аморально, а для когось це просто економічно вигідно. Питання ж про подальшу долю колишніх залісених територій залишається відкритим через байдужість, жорстокосердість та аморальність.

Друга – думка про те, що мораль еволюціонує так, як еволюціонує людина (за теорією Ч. Дарвіна). І настануть часи високої моралі, завдяки якій світ буде врятовано від глобальної катастрофи. Але життя стверджує зовсім інші постулати. Ми бачимо деградацію у душах людей і щоразу більшу руїну довкілля.

Третя концепція – питання економічної доцільності вкладання значних коштів у розробку екологічно чистих технологій. Але фінансування таких технологій не дає миттєвого прибутку. Результати їх впровадження можуть

стати відчутними тільки через 20-50 років. А ми звикли отримувати високі прибутки якомога швидше. Отже, всі три концепції розглядають екологічну проблему з матеріалістичної точки зору [1, 5, 7, 8].

У літературі широко висвітлюється питання про те, як основні світоглядні системи та етичні норми впливають на природокористування і на руйнування людьми середовища свого існування [1, 3, 5].

Концепція природокористування, яка базується на матеріалістичному гуманізмі та антропоцентричному світогляді, є вірою в існування тільки матеріального світу зі всіма його незмінними законами, що механічно регулюють всі причини і наслідки. Природа розглядається як гігантський механізм. А оскільки люди еволюціонували в істот, які володіють вищою владою і здатні керувати навколишнім середовищем, то власне людські цінності та інтереси стоять вище за все. При зовнішньо-релігійній формі цей світогляд робить з людини Бога. Нам дається право самим встановлювати зміст, цінності, етичні принципи і пріоритети. Коли виникає конфліктна ситуація між певними людськими потребами і потребами біосфери, пріоритетними завжди є потреби людини. Біосфера в цілому і навколишнє середовище не має власної, внутрішньої цінності, яка може конкурувати з хвилинною "людською необхідністю". Багато прихильників цього світогляду дбайливо ставляться до природи і хочуть зберегти її. Однак сам собою цей світогляд не має засобів, здатних наділити тварин, рослин і загалом усе довкілля незалежною цінністю. Стикаючись з нагальною людською необхідністю, цей світогляд безсилий запропонувати перейти на менше використання енергії або матеріальних благ, шукати більш вигідні альтернативні технології. Цінності орієнтовані тут на людські потреби, і будь-яка турбота про середовище існування не має під собою твердої основи. Як відомо, суспільство з великими труднощами сягає згоди про обмеження своїх потреб на якийсь тривалий час [3, 5, 8].

Згідно з біоцентричним світоглядом, всі живі створіння однаково цінні. У пантеїзмі дух або "бог" знаходиться у кожному живому і неживому створінні. Наприклад, у релігіях корінного населення Америки будь-яке використання рослин, тварин і матеріальних предметів передбачає звертання до духів, які живуть у цих об'єктах. Те ж саме відбувається часто і в нашому суспільстві. Наприклад, якщо в річці є риба, яка знаходиться під загрозою зникнення, тоді річку не можна перегородити дамбою електростанції. Ця риба така ж цінна як людина, а тому її потреби такі ж важливі, як і людські [4, 6, 7, 9].

Такий світогляд наділяє людську природу невід'ємною цінністю, рівнозначною цінності людських потреб і бажань. Однак такий світогляд не може надати людині цінність більшу, ніж будь-якому створінню. Воно не володіє реальною платформою для рішення конфліктних ситуацій між потребами і бажаннями людини і очевидними потребами біосфери. Більшість людей розуміє: так чи інакше людський індивідуум все таки володіє більшою цінністю, ніж риба або якийсь пагорб. Але вони будуть сперечатись з приводу того, чи дійсно треба вжити певні заходи, щоб задовольнити нагальні людські потреби і бажання, і взагалі, наскільки ці потреби і бажання є нагальними. Біоцентричний світогляд неспроможний розв'язати цей конфлікт. Його при-

хильники залишаються без обґрунтування своїх цінностей та без будь-якої можливості досягти стійкого суспільного консенсусу.

Іншої точки зору притримуються ті, для кого Біблія є першочерговим і авторитетним джерелом, хто вважає її достовірним відкриттям Бога, даним нам через інших людей, хто не сумнівається в її науковій цінності і черпає з неї мудрість. Отже, розглянемо основні елементи біблійного відкриття про людство і про наше місце у світі і нашу відповідальність за навколишнє середовище.

*По-перше.* Природа сама собою володіє цінністю і значенням. Основні постулати християнського світогляду, які належать до значення і мети довкілля, містяться у перших розділах Біблії, де розповідається про походження світу. У першому розділі книги Буття ми бачимо, як Бог-Творець Словом Своїм творить все, що існує у Всесвіті: нашу планету з декількома стадіями атмосферного розвитку, стабільний водний цикл, зелені рослини, морські створіння, птахи і наземні тварини. Все це сталося до створення людини. Оскільки Бог створив все, то Він володіє правом власності. Він також має певний задум, котрий євангеліст Іван назвав у Новому Завіті "логос", що буквально означає "логічний приклад". Отже, Біблія стверджує: весь навколишній світ, тварини, рослини і мінерали володіють цінністю, змістом і значенням, котрі заховані в них самих. Подібно до біоцентричних поглядів, теоцентричний світогляд захищає довкілля, наділяючи його цінністю, яка здатна конкурувати з людськими інтересами і бажаннями. Для того, щоб бути значимою і володіти цінністю і змістом, природі не потрібно, щоб людина потребувала, або використовувала, або навіть цінувала її. Псалмоспівець говорить, що небесні тіла, земля постійно свідчать про Бога: "Небеса проповідують славу Богу, і про діла рук Його говорить земля". Це свідчить, що створені Господом об'єкти і відносин між ними становлять самоцінність. Їх структура, їх гармонійний взаємозв'язок вказують на трансцендентний розум і силу Творця і Художника. Вчені і мислителі Заходу у книгах і статтях говорять про очевидність розумного дизайну. На цю тему проводяться великі наукові конференції [1-4, 6-8].

*По-друге.* Влада людини підзвітна і обмежена.

Як і антропоцентрична ідеологія, біблійний світогляд ставить людину на домінуюче становище у Всесвіті. Але, на відміну від антропоцентризму, теоцентризм обмежує права людини і стверджує його підзвітність Творцю. Людина була створена на шостий день і їй було дано право керувати світом, – але при цьому вона зайшла у дім, який належить Іншому. Бог дав людям заповідь: "Плодіться і розмножуйтеся і наповняйте землю, і володійте нею, і пануйте над рибами морськими, і над птахами небесними, і над всяким живим на землі". Але ця заповідь не надає людині безмежну владу або свободу. Господь також садить сад і поселяє там людину. Він доручає їй "обробляти і охороняти його". Адам не планував і не створював цього саду – він сам є частиною задуму, котрий існував до його появи.

Він повинен доглядати сад для його Власника. Щоб виконати це, необхідно вірно розуміти волю і мету Владики. Навіть після гріхопадіння людини Бог образно зображений таким, що ходить по Едемському саду у пошуках Адама. Бог хоче продовжити Своє спілкування з ним. Тому володіння,

управління землею і нагляд за нею, є умовним, а не абсолютним. Вони повинні узгоджуватись з тією цінністю і тим змістом, котрий Бог вклав у навколишній світ.

У чому ж корінь проблеми кризи довкілля?

Існує біблійна оповідь про те, що наші предки порушили заборону і з'їли заборонений плід з дерева пізнання. Було це буквально, чи це якийсь богословський символ, – зміст у тому, що людство вирішило відмовитись від влади Бога. Навпаки, ми робимо з себе самих "богів", котрі у стані вирішувати все на землі. Таким чином люди розривають відносини з Богом і з Його благим і мудрим задумом.

Біблія говорить: до свого переступу люди були нагі (що символізує відкритість) і не відчували сорому. Відразу після того, як вони проміняли Божу мудрість на свавілля, вони відчули сором від своєї наготи і намагались сховатись від Бога. Вони також почали звинувачувати інших у своїх власних помилках і таким чином віддалялись один від одного. Бог описує в трьох "прокляттях" – відчуження – ті наслідки, котрі будуть внаслідок зробленого ними вибору.

Всі вони свідчать про відчуження і дисгармонію між людьми, а також між людиною і природою. Так були втрачені гармонійні відносини з землею, котра раніше була надзвичайно плодючою. На зміну гармонії прийшли відносини суперництва і протистояння. Божа мудрість і Його задум про людей передбачає любов до ближнього і до самого себе. Це означає самоконтроль і бажання змінити свій спосіб життя, в інтересах всього творіння, полюбивши ближнього як самого себе. Ми проявляємо егоїзм і відчуження, коли ставимо свою владу і розум вище за все. Людська культура заражена цими діями та ідеями; всі наступні покоління тільки копіювали попередників і багаторазово поглибили кризову ситуацію.

Поряд з егоїзмом, Біблія вказує на інші наслідки нашого падіння. По-перше – це самовпевненість, віра в те, що ми володіємо правом використовувати природу згідно з нашими планами і розумінням. Далі є жадібність, яка породжує відсутність відчуття безпеки через неконтрольовані бажання. І нарешті ми всі проявляємо невігластво, не думаючи про наслідки наших дій.

Як часто ми думаємо: "Все нормально, якщо все це зійде з рук, мене не спіймають і ніхто ні про що не дізнається!". Дійсно, найбільша проблема законів про довкілля полягає в механізмі контролю за їх виконанням, – люди постійно шукають можливість обійти закон. Це означає, що у закону немає внутрішньої мотивації. Християнський світогляд дає осмислення цих питань. Розглянемо підзвітність. Якщо людина наділена умовною владою, значить вона дасть звіт за свої дії перед вищою владою. Володар вимагатиме у нас звіту, щоб ми повернули Йому те, що Він цінить, а не взяли собі те, що цінимо ми. Ми охороняємо природне середовище, щоб все живе не вимерло, але залишилось жити, і таким чином "говорило про Бога".

Необхідно зберігати чисту воду як для людей, так і для інших живих створінь і рослин, які залежать від неї. Бога прославляємо тоді, коли плануємо сади, парки, продумуємо планування міст.

Таке мислення можна назвати екологічним, і його необхідно розвивати у собі та в інших людях. Воно полягає в усвідомленні того, що ми – особливе творіння Боже. Господь дарував нам особливу відповідальність – Землю і все, що на ній, щоб ми доглядали і досліджували її. Своє завдання ми зрозуміли невірно, і варварським ставленням до планети спричинили глобальну екологічну катастрофу. Ми відвернулись від мудрості Божої, від Його порад і настанов, і, як наслідок, отримали забруднені річки, ґрунти, повітря, хвороби і глобальні катастрофи. Деякі наслідки деградації неможливо ні зупинити, ні відновити. Але є змога покращити стан довкілля, коли змінити ставлення до проблеми і сформувані високі моральні принципи у ставленні до довкілля. Формування такого типу мислення повинно відбуватися на всіх етапах розвитку особистості: від немовляти до поважного старця. І особливу роль у цьому процесі повинна відіграти спеціальна екологічна освіта, яка впроваджується у багатьох закладах освіти для всіх спеціальностей та спеціалізацій у ВЗО України та за кордоном.

### Література

1. Castignone S. (a cura di), *Etica ambientale*, Atti della Giornata di etica ambientalista, Guida Napoli, 1992.
2. Quinzio S., *Perchйla tolleranza non basta*, "Biblioteca della Liberta", 1987, 99, pp. 77-81.
3. Rawls J., *A theory of justice*, the Belknap Press, Cambridge (Mass.), 1971.
4. Reale G. – Antiseri D., *Il pensiero occidentale dalle origini ad oggi*, 3 vol., La Scuola, Brescia, 1983.
5. Remotti F., *la tolleranza verso i costumi*, Viano C.A. (a cura di), *Teorie etiche contemporanee*, Boringhieri, Torino, 1990, pp. 165-185.
6. Rodota S., *Tecnologie e diritti*, Il Mulino, Bologna, 1995.
7. Ross D., *Foundations of ethics*, The Clarendon Press, Oxford, 1939.
8. Ross D., *The right and the good*, Oxford University Press, Oxford, 1930.

УДК 504.062+351.9

Ст. наук. співроб. Н.І. Хумарова, канд. екон. наук –  
*Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України*

## ЕКОЛОГІЧНІ ЦІЛЬОВІ ПРОГРАМИ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Визначено місце екологічних цільових програм у системі державного регулювання природокористування. Виявлено переваги та недоліки впровадження і реалізації програмно-цільового підходу щодо реалізації екологічної політики на державному рівні.

**Ключові слова:** екологічні цільові програми, програмно-цільовий підхід, екологічна політика, сталий розвиток.

*Senior research worker N.I. Khumarova – Institute of market problems and economic & ecological research, National Academy of Sciences of Ukraine*

### Purpose ecological programs in the system of government regulation of environment use

The role of ecological purposed programs at the system of state environmental regulation was defined. Were defined the merits and demerits of inculcation and realization of program purposed approach to realize of ecological policy at the state standard.

**Keywords:** Ecological purposed programs, program-purposed approach, ecological policy, stable development.